

Japanske fortællinger i det norske 1800-talsarkiv

Annette Thorsen Vilslev

Institutt for språk og litteratur

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU)

annette.t.vilslev@ntnu.no

Sammendrag

Med utgangspunkt i det norske nationalbiblioteks arkiv undersøger artikkelen, hvilke typer japansk litteratur der i 1800-tallet blev udgivet på norsk. Først undersøges det med digitale midler, hvornår de skriftlige kilder begynder at nævne japansk litteratur, og dernæst hvilke eksempler på oversættelser der figurerer i arkivet. Den første japanske litteratur på norsk udkommer i 1885 og er, som Ika Kaminka har beskrevet, eventyr med moralske grundhistorier oversatte af den opdagelsesrejsende Carl Bock. I 1890 sendte Japan-korrespondenten Dorthea Bassø fortællinger fra buddhistiske prædikener hjem, som hun genudgav i 1896 sammen med oversættelser af tre moralske eventyr og af et kendt historisk heltesagn, der ligeledes har en moralsk grundfortælling om sine heltefigurers handlinger. Artiklen argumenterer, at begge disse oversætteres genrevalg skal ses i forlængelse af en lang europæisk filologisk tradition for at samle gamle folkefortællinger fra både Occidenten og Orienten.

Nøgleord: oversættelseshistorie, Japan, Norge, folkeeventyr og sagn

Abstract

Searching the Norwegian National Library archives, this article examines the first Japanese literature that was translated into Norwegian in the 19th century. With the help of digital analyses, the article first investigates the mentioning of Japanese literature in the written sources, before it proceeds to identifying and analysing examples of translations in the digitised archive. As Ika Kaminka has argued, the earliest translations are from 1885 by the explorer Carl Bock. In 1890, the Japan-correspondent Dorthea Bassø then sent home tales from Japanese buddhist sermons to newspapers in Norway. Later, she republished these moral tales together with her translations of folk tales and a historical legend that reflects the underlying moral of its portrayed heroes. The article argues that the genre choices of both of these early translators reflect a long philological tradition in collecting old tales and folk literature from the Orient as well as the Occident.

Keywords: translation history, Japan, Norway, folk tales and legends

Japansk litteratur i det norske arkiv

Ud fra det norske nationalbiblioteks digitaliserede tekstarkiv undersøger nærværende artikel, hvilke eksempler på japansk litteratur der i 1800-tallet blev udgivet på norsk. Artiklens argument er historisk og fokuserer på at besvare, hvornår og hvordan den første japanske skønlitteratur kom til Norge. Med arkivsøgningen har artiklen til hensigt 1) at give et overblik over hvilke typer litteratur der blev udgivet og 2) at analysere og sammenligne de oversatte tekster der løftes ud af arkivet for at give et bud på, hvorfor det var en bestemt type japansk litteratur fremfor en anden, som blev fundet oplagt at videreformidle dengang. Artiklens fremgangsmåde er således digital fjernlæsning og næranalyse, med det formål at undersøge hvornår og hvordan den første japanske litteratur udgives på norsk. Desuden placerer og diskuterer artiklen oversættelsesvalgene i det norske arkiv i et internationalt lys.

Kort sagt fandtes der i sidste halvdel af 1800-tallet ikke meget japansk litteratur oversat til norsk, men der var dog en håndfuld fortællinger, som jeg mener, det er værd at løfte frem fra arkivet. Det er de ikke mindst, fordi de i dag kan vise os eksempler på, hvordan en anden, fremmed nations litteraturer var repræsenteret i tiden omkring det moderne gennembrud. Med fokus på norske oversættelser af litteratur fra Japan forsøger artiklen at udfylde et hul i oversættelsesforskningen historisk set. Til dato er der nemlig kun meget lidt forskning udgivet om, hvornår og hvordan den første japanske skønlitteratur kom til Norge. Litteraturforskeren og oversætter Ika Kaminkas artikel fra 2023, der følger et enkelt japansk eventyrs lange rejse til Norge over tysk, er det eneste eksempel, jeg har kunnet finde.¹ Mens Kaminkas artikel fokuserer på en dybdegående analyse af én udvalgt historie, vil denne artikel brede hendes argument ud ved at sammenholde med de andre eksempler på japansk litteratur oversat til norsk, der findes i arkivet fra den tid, og se hvad der overhovedet blev udgivet på det tidspunkt.

Et overblik over den litteratur der tidligt nåede Norge, mener jeg, kan være nyttigt for at forstå, at japansk litteratur og dens reception har en forhistorie i Norge og Norden også før det tyvende århundrede. Som små prisme kan de tidlige eksempler på Japan-oversættelser i dag desuden give os et tværkulturelt indblik i litteraturhistoriske udviklinger på et tidspunkt, hvor nye nationallitteraturer som både den norske og japanske gjorde deres indtog på et i stigende grad globalt bogmarked.

Snarere end diakront at dykke ned i ét værks historie, vil denne artikel gå synkront historisk til værks. Ud fra arkivsøgningerne vil den først give indblik i, hvad man kendte til japansk litteratur i 1800-tallets Norge i forhold til det større billede af en ny europæisk interesse for Japan. Dernæst analyseres de oversættelser til norsk som findes i arkivet.

Fra Japan til Europa og Norge

Allerede i årtiet før den officielle restauration i Japan i 1868, hvor Japan moderniseredes, var flere europæere begyndt at skrive fra Japan. Europæiske, amerikanske og japanske filologer udgav ordbøger og indsamlede ældre japansk litteratur. Af europæere og amerikanere, der var særligt tidligt på færd med sprog og litteraturstudier kan nævnes James C. Hepburn, Ernest M. Satow/Satō Ainosuke og William G. Aston. Desuden udgav Algernon. B. Mitford i 1871 japanske eventyr i oversættelse, mens Frederick. V. Dickins i 1875 udgav *Chiushingura or the Loyal League*, som var en oversættelse af et af dramatikerens Chikamatsus *jōruri-bunraku*-skuespil. I tiden oversattes mange folkeeventyr fra Japan til engelsk eller tysk (for eksempel Mitford, 1891/1883 eller Langeegg, 1884).

¹ Foreningen Yonda! Yonda! har også udfærdiget en nyttig liste over japansk litteratur på norsk, inklusive benævnelse af de fleste af dem fra 1800-tallet jeg finder i arkivet. I dansk sammenhæng har Yōichi Nagashima desuden kortlagt de kulturelle forbindelser fra 1600 til 1903 mellem Danmark og Japan, som understreger de skandinavisk-japanske relationers udvikling i perioden.

Folkelitteratur og orientalistene

Folkeeventyr og sagn forstås her som fortællinger, der har været fortalt og cirkuleret, før de i nogle tilfælde er skrevet ned. Folkeeventyret, som artiklen finder flere japanske versioner af i arkivet, er i øvrigt typisk defineret af en transmissionshistorie og ofte tekstuel varians og instabilitet allerede inden oversættelsen til andre sprog (Cerquiglini, 1989; Cohen, 1997; Richter-Dömling, 2007). Indsamlingen af folkelitteratur inkluderede også en orientalistisk interesse, hvor orientalsk litteratur og forestillingen herom indgik i det, som verdenslitteraturteoretikeren Aamir Mufti i *Forget English! Orientalisms and World Literatures* (2018) betegner som den filologiske revolution (se desuden Anderson, 2006; Casanova, 2004/1999). Med den filologiske revolution var litteratur i Europa blevet optaget af litteratur på nationalsprog og af de forskellige landes overleverede fortællekultur. Ikke mindst fascineredes man af den gennem århundreder overleverede litteratur og af fortælletraditioner med eventyr, som orientalist fandt i Orienten, og som vi i Norden senere kender dem fra brødrene Grimms samlinger i Tyskland eller Asbjørnsen og Moes i Norge. I Japan har mange historier og sagn også været mundtlig overleverede, men nogle har været refereret eller skrevet ned i årbøger og kejserlige samlinger allerede i det 8. århundrede. Som Kaminka (2023) påpeger, havde filosofen og litteraturkritikeren Johann Georg von Herder med undersøgelser af litteratur på folkesprog i 1700-tallet udviklet en teori om, at folkeslag havde en egen folkesjæl, som var synlig i kunsten: »At det var nett eventyr han [oversætteren Carl Bock] greip tak i, låg kanskje i tida« (Kaminka, 2023, s. 32).

Som jeg vil give eksempler på i analysen, ser de tidligste af de norske oversættelser fra Japan alle ud til at have været filtrerede gennem en europæisk filologisk og orientalistisk tradition for netop at søge efter fortidens folkeeventyr både i Europa og i Orienten.

Fortidens litteratur

I *Imagined Communities* fra 1983 analyserede Benedict Anderson, hvordan nationsbygning og nationallitteraturerne opstod i Europa omkring forestillede fællesskaber knyttet til trykpressens opfindelse og derfra blev udbredt globalt (Anderson 2006/1983). Som verdenslitteraturteoretikeren Pascale Casanova tænker det i sin *La République mondiale des lettres/The World Republic of Letters* (1999/2004) har nationallitteraturerne fra Herder og frem rivaliseret internt og kæmpet om at placere sig i et konkurrerende internationalt litterært rum. Casanova fremhæver, at det i Europa har været en vægtig form for social kapital at kunne referere tilbage til en ældgammel fortid (Casanova, 2004, s. xii-xiii, 40, 106). Mufti går på det punkt i rette med Casanovas udlægning af den ikke-vestlige litteraturens rolle i det verdenslitterære system, som hun optegner med Paris som centrum:

For Casanova, non-Western literary cultures make their first effective appearance in world literary space in the era of decolonization in the middle of the twentieth century. Casanova thus fails to comprehend the real nature of the expansion and rearrangement of this until then largely European space in the course of the philological revolution. It is through the philological knowledge revolution – the “discovery” of the classical languages of the East (...) – that non-Western textual traditions made their first entry as literature, sacred and secular, into the international literary space that had emerged in early modern times (Mufti, 2018, s. 459).

I denne sammenhæng er det værd at bemærke, at Mufti for så vidt er enig i Casanovas grundide om et internationalt rum omkring de rivaliserende nationallitteraturer, men at han blandt andet påpeger, at hun overser, at de *ikke-vestlige* landes sprog prægede dette rum langt tidligere end det 20. århundrede. Selvom Muftis pointe om ikke-vestlig litteratur er orienteret mod koloniserede lande som Indiens ældgamle myter og fortællinger er den også tankevækkende i forhold til, hvornår vi forestiller os, at japansk litteratur kommer til Europa.

Det sker, som vi skal se, ikke så tidligt som de mellemøstlige men så småt i sidste halvdel af 1800-tallet.

International udvikling i 1800-tallet

I denne specifikke sammenhæng kan det være nyttigt at holde sig nogle hovedtræk om den japanske særegne internationale historie for øje. Japan var stort set lukket land for Europa fra 1639 frem til midten af 1800-tallet. Helt indtil 1850erne havde det japanske shogunat begrænset al udveksling med Europa, som kun blev handlet med gennem en sær aftale med Holland. For at undgå den katolske mission og mere vestlig indflydelse, havde shogunatet groft sagt smidt de katolske missionærer ud og bestemt sig for kun at handle med andre østasiatiske lande og hollænderne, som blev tilladt indsejling til øen Deshima udenfor havnebyen Nagasaki. Men fra midten af 1800-tallet begyndte officielle japanske delegationer at rejse rundt i Europa for at lære vestlige styreformers at kende,² og Japan blev snart et sted, som udviklede diplomatiske forbindelser til flere lande. Den anden vej kom et antal europæere nu også ind i de japanske handelshavne og byer, og antallet stiger efter den officielle restauration i 1868.

Nordmænd og andre europæere får således adgang til at opholde sig i Japan, og det er med interessen for det nyåbnede Japan, at en japansk fortælletradition 'opdages' eller så at sige oversættes ind i en vestlig defineret forståelsesramme. Allerede fra 1850erne og 60erne var der foruden hollænderne og englænderne flere andre europæiske rejsende, der skrev fra Japan (se for eksempel Rocca, 1997). Sidst i 1800-tallet kendte man i Europa til ældre japansk litteratur fra de klassiske samlinger som *Nihongi* og *Kojiki* (Aston, 2013/1896; Chamberlain, 1882). Ældre japansk litteratur og genrer som *noh* og *tanka* var da kendt på europæiske sprog gennem japanologer som Basil Chamberlains udgivelser (Chamberlain, 1880, 1882; jf. også Kawamura, 1989). Selv danske Georg Brandes (1902/1899) citerede i 1899 ældre poesi fra Japan, som han kendte fra blandt andet engelske kilder.³

Japonismen i 1800-tallet

Den internationale udvikling og verdensudstillingerne i Paris i 1870erne, hvor der udstilledes kunst og kunsthåndværk fra Japan, smitter af på den europæiske modernisme inden for kunst og design, og der handlede i stigende grad internationalt med japanske varer og kunst.⁴ Præget af en tradition for at dyrke det orientalske som fascinerende og anderledes opstod der i Europa med den nye adgang til Japan, hvad man kunne kalde endnu en 'orientalisme'-bølge i kunsten.⁵ Det nye optagethed af japansk kunst og formsprog i Nordens bildende kunst er siden sammenfattet som *japonisme* og i nogle sammenhænge som en decideret 'japanomania' i Europa (Borggreen, 2016; Weisberg, 2016). I de sidste tiår af 1800-tallet bredte der således sig både en interesse for den nye japanske nation og for det nyåbnede Japans kulturelle former. Samtidig dukker enkelte referencer til japanske ting og 'japanesisk' interiør også sporadisk op i tidens norske skønlitteratur, viser nedslag i arkivet (Finne, 1890; Kielland, 1884; Munch, 1897, mfl.). På det litterære område, modsat design og kunst, er det imidlertid først efter 1910 med Edward Pounds interesse for japanske digte og med Ernst og Mary Fenollosa og Pounds redigerede udgivelser af japansk *noh*-teater fra 1916, på et tidspunkt

² En delegation nåede endda kort forbi Norden (se Nagashima, 2012).

³ Den har Brandes blandt andet kendt fra Astons *A History of Japanese Literature* fra 1899.

⁴ Japonismen er tematiseret i flere nordiske sammenhænge de senere år. Se Gelfer-Jørgensen (2013), Weisberg (2016), samt udstillinger om emnet på Nasjonalmuseet i Norge i 2016 og Designmuseet i Danmark i 2015.

⁵ Orientalismen som Occidentens diskurs om Orienten er i nyere teori og i litteraturhistorien diskuteret fra mange vinkler. Se Fastrup (2022), Mufti (2018), Said (1978/2003) og Svane (2024) om de forskellige orientalismers historier i enten bredere europæisk eller mellemøstlig sammenhæng.

hvor japonisme-bølgen i billedkunsten var passé, at der kan spores nogen egentlig formindflydelse fra tidlig japansk litteratur i den modernistiske vestlige litteratur (se Bush, 2013).⁶

Fremgangsmåde i det digitaliserede arkiv

I det digitaliserede arkiv er jeg specifikt interesseret i at undersøge, hvornår Japan og japansk litteratur begynder at blive nævnt i norske bøger. Dermed kan de enkeltstående skønlitterære oversættelser gives en bredere kontekst end som enkeltstående forekomster/fund. I et defineret korpus kan man lave graf-visualiseringer af de generelle udviklinger for forekomster af et bestemt ord (og dets afledte ordformer).

Min undersøgelse af beskrivelser og oversættelser fra Japan tager mere præcist udgangspunkt i de 24.524 norske bøger fra 1800-tallet som Nasjonalbiblioteket (NB) har digitaliseret, men også med udblik til de 643.572 aviser og 36.847 tidsskrifter, der er digitaliserede fra perioden. Mens digitaliseringen kan gøre litteraturen mere bredt tilgængelig, er arkivet ikke blevet mere komplet af at blive digitaliseret. Samlingerne indeholder langt fra alt (jf. Russell et al., 2025; Malvik et al., 2024). For eksempel findes kun få af de oversættelser på andre sprog, der har været i cirkulation i Norge i arkivet. I forhold til den japanske litteratur, der blev udgivet på norsk, er der dog en god chance for, at størstedelen kan findes her, eftersom også rejselitteratur og avis-korrespondancer indgår i arkivet. Jeg har vekslet mellem digital søgning og komparativ nærlæsning af eksempler uddraget fra bogarkivet, der også har peget videre til relaterede tekster, der kunne findes i avis- og tidsskriftsarkiverne.

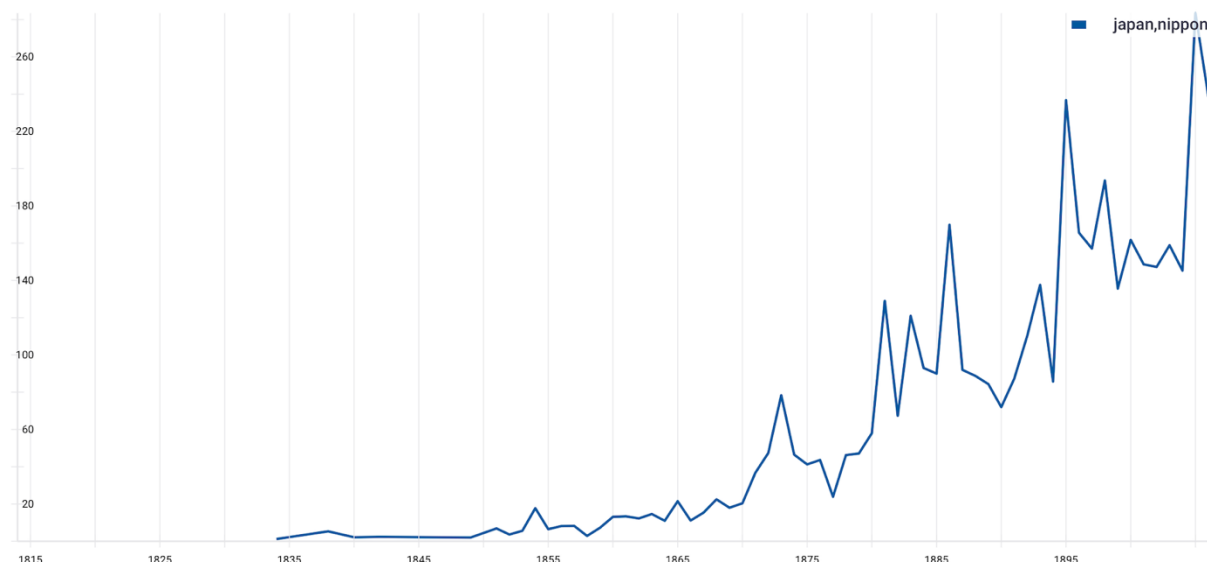
Før digitaliseringen af komplette værker kunne vi naturligvis allerede søge i titel- og emneregistre. De skønlitterære oversættelser står imidlertid ikke altid anført der, men findes inde midt i andre udgivelser – for eksempel som korrespondancer i aviser eller tidsskrifter. Derfor giver nye former for hurtig digital søgning på ordforekomster i teksterne udvidede muligheder for sondering af, hvor der findes beskrivelser og udgivelser fra Japan på norsk. For at få flere historiske nuancer eller mikrohistorier med er det således nyttigt, at vi med de af NB udviklede digitale søgemetoder nu kan søge på ordforekomster og konkordanssammenhænge *inde i* såvel bøger som i andre udgivelsestyper som tidsskrifter og aviser.

Japan-forekomster

Når man i NBs N-gram-app⁷ søger på ‘Japan’ og som synonym ‘Nippon’ (et andet ord for Japan), vil relaterede eller afledte ord, såsom ‘japansk’, ‘japanesisk’ eller ‘japaner’, etc. være med i søgningen. Som illustreret herunder giver råfrekvensen/de absolutte forekomster for ‘Japan’ og de Japan-relaterede ord et billede af, hvor få forekomster per år der reelt er tale om i første halvdel af perioden. Det ændrer sig med arkivets generelt støt stigende omfang:

⁶ Det ses i lyrikken med Pound og imagismen og lidt senere i teateret hos modernister som William Yeats.

⁷ N-gram betegner en sekvens af et n-antal elementer (her ordforekomster), som kan søges i et afgrænset digitalt tekstkorpus. Med NBs N-gram-app/tjeneste kan man søge på et ord og visualisere forekomsten af ordet over tid på en graf.

Figur 1. Absolutte tal/Råfrekvens (antal forekomster i bøger for det enkelte år)

Grafen viser, at det er mod slutningen af perioden, at det absolutte antal af Japan-forekomster i de publicerede bøger begynder at stige markant, og vi kan se den toppe i 1904-5, hvilket utvivlsomt har at gøre med tidens store interesse for den russisk-japanske krig.

Med hjælp fra N-gram-appen har jeg dermed indsnævret, at det er fra 1834, at Japan begynder at blive nævnt i *norske* bogudgivelser, og at det først er de sidste tiår frem mod århundredeskiftet, at der ses en mere udfoldet opmærksomhed på Japan. Dermed ikke sagt, at ordet Japan slet ikke figurerer i bogarkivet før 1834, men det er, ud fra hvad jeg kan se, udelukkende i de udenlandske, ikke-norske udgivelser der også indgår i arkivet.

Flere tidlige 'Japan'-forekomster i det norske korpus viser sig ved eftersyn at være den type geografi-eller lærebøger, der enten beskriver plante- og dyreliv, missionen, handel med portugisere eller befolkningers udseende rundt om i verden (for eksempel Asbjørnsen, 1844, s. 10; Geelmuyden, 1851; Knudsen, 1843, s. 20; Lassen, 1834, s. 353). I den type bøger er jeg ikke stødt på nogle litterære oversættelser. Hos Utheim (1878) findes dog allerede henvisninger til japanske myter og sagn.

Japansk litteratur i korpuset af norske bøger fra 1800-tallet

Første gang jeg finder referencer til ikke bare Japan, men til *japansk litteratur*, når jeg gennemgår og nærlæser tekstuddrag i de kilder, der kommer op i bogkorpuset, er netop hos John Utheim (1847-1910), der i 1878 udgiver en bog om fremmede lande. Heri giver han blandt andet indblik i Japans geografi, planter og befolkningssammensætning og bemærker i sin læsning om Japan, at der også findes litteratur der.⁸ Andre (som Geelmuyden, 1851; Sundt, 1870) har tidligere påpeget, at der i Japan er bogtrykkerkunst og litteratur som i Kina (som enten ligner eller er bedre), men ikke uddybet noget videre om indholdet. Foruden myter i relation til shinto-religion finder Utheim nedskrevne historier om maveopsprætning i tidlige japanske annaler, som han kan have læst om i tyske og engelske kilder:

I Aarbøgerne, især fra det 13de til det 15de Aarhundrede, er saadanne Slagterier skildrede med livlige Farver; i de ved Storm indtagne Byer fandt Seierherrene alle Templer og Paladser fulde af blodige Lig. (...) Venner pleier ofte at gjøre det Løfte ikke at overleve hinanden. De Fredens Aarhundreder (...) i de senere Tider, har vistnok i meget gjort Sæderne mildere, ligesom ogsaa selve Lovgivningen har

⁸ Andre nordmænd, såsom bryggeren William Copeland (1834-1902), døbt Johan Martinius Thoresen, har da allerede udført forretninger og boet i landet, men har ikke efterladt sig tekster i de norske arkiver.

indskrænket de Tilfælde, hvor Selvmord bør anvendes; men Maveopsprætningen skal dog endnu være temmelig almindelig (Utheim, 1878, s. 146).

Udover disse blodige krigsmyter, skriver Utheim løst om den japanske 'natur-religion': »Sinto betyder Gudelære« (Utheim, 1878, s. 149) og om shinto-myterne om de japanske øers oprindelse.⁹ Utheim påpeger også trykkekunsten fra Kinas indflydelse og det japanske sprogs særegenhed i forhold til det kinesiske, samt at »Deres Litteratur omfatter videnskabelige Værker af forskjellig Art, f.Ex. Historie, Levnetsbeskrivelse, poetiske og dramatiske« (Utheim, 1878, s. 152). Derudover noterer han sig også at »flere af dem har ladet sine Børn studere ved europæiske Universiteter« (Utheim, 1878, s. 156). Selvom hans beskrivelser til tider kan forekomme problematiske i dag, har Utheim ikke desto mindre været en af de tidligste til at skrive en smule uddybende om japansk litteratur og den nye japanske nation på et nordisk sprog.¹⁰ Tyve år senere efterlyser Brandes japanske samtidsforfattere, der i Brandes' optik er mest interessante, hvis de er mere 'autentiske' japanske. I Japan har man på det her tidspunkt ellers en egen pulserende, debatterende moderne samtidslitteratur (se for eksempel Karatani, 1993/1980 og Tsubouchi, 1983/1885), men den kender man, endnu ikke meget til i Danmark eller Europa

En kort ekskurs kan illustrere Brandes' begrænsede kendskab til japansk samtidslitteratur: Han nævner i sin gennemgang af japansk litteratur i 1899 nemlig kun et par udgivelser af japanske samtidsforfattere, heriblandt Sudō Nansui samt C. Sadakichi Hartmann, som skriver på engelsk, og som han kalder »Halvblods«, og som han bruger til at ytre ønske om et »Fuldblods« japansk blik på europæisk kultur (Brandes, 1902, s. 506-510). I 1899 havde Brandes imidlertid fra udenlandske kilder et ret grundigt kendskab til den ældre og klassiske litteratur fra Japan. Hans udlægning er dog også påfaldende som et billede på tidens manglende indsigt i samtidsstrømninger uden for Europa og USA. I nordisk sammenhæng er den vigtig, fordi den snart blev taget op af andre skribenter på området, såsom af danske Vilhelm Rasmussen i hans *Japan*-bog fra 1903, der også er at finde i det norske arkiv. Med en reference til Brandes og på baggrund af sin læsning af et bredt udsnit af andre europæiske værker om Japan, konkluderer Rasmussen, der udtrykkeligt abonnerer på en forestilling om Vesten som »den fremmeligste Kulturs Arnesteder« (Rasmussen, 1903, s. 5), at japansk poesi er interessant, men at drama og prosa fra Japan er »alt for omstændelige og langtrukne efter vore Begreber« (Rasmussen, 1903, s. 77). Sådanne udlægninger i indflydelsesrige kilder må formodes at have været med til at påvirke det, som man må notere som en meget sen interesse i Danmark og Norge i den moderne, japanske samtidslitteratur.

Tilbage til arkivgennemgangen udgav en norsk diplomat, Johan Anton Wolff Grip i 1884 dagbogsoptegnelser fra sin private jordomsejling. Heri findes de første beskrivelser fra Japan forfattet af en nordmand, som er nedskrevet og gemt i bogarkivet. Hos Grip i Japan finder vi (som i øvrigt hos Utheim) referencer til Luth-spillende syngepiger. Japansk litteratur var dog ikke en prioritet hos Grip, der ellers gik meget op i europæisk opera og teater. Vi må lidt frem i tiden, før der er yderligere referencer til den japanske *litteratur* i de norske kilder og rejsebeskrivelser.

I sin oversættelsessamling *Orientaliske Eventyr* fra 1885 udgav den norske opdagelsesrejsende Carl Bock (1849-1932), selvom han sandsynligvis aldrig havde været i Japan, en håndfuld japanske eventyr og derforuden eksempler på eventyr fra Kina og Sydøstasien, hvor han rejste. Bock kommenterer ikke som sådan fortællingernes rolle i

⁹ Han beskriver shinto som den »egentlige Statsreligion« (Utheim, 1878, s. 147). I dag vil den nok omtales som den oprindelige religion, buddhismens heller ikke uanseelige rolle i det japanske samfund taget med i betragtning.

¹⁰ Til sammenligning skrev Arvid Jacobsen fra udenrigstjenesten i 1903: »Den gule og hvide mand forstår ikke hinanden. Der vil altid være nag på bunden« (Jacobsen, 1903, s. 102-103), og at »mørket i et japansk landskab har det bløde, varme ved sig, der minder om eventyr og '1001 nat'« (Jacobsen, 1903, s. 10).

japansk historie, men mener at de kan være god underholdning for ungdommen hjemme, ligesom de har været det andre steder i Europa.

Om japansk litteratur skrev også snart to andre norske rejsende, missionæren Anna Dorthea Bassøe (1847-1927) og marineløjtnanten William Coucheron-Aamot (1868-1948), der begge har boet og opholdt sig i Japan eller Østasien over længere tid. Den unge Coucheron-Aamot med det fransk klingende navn, som arbejdede for det kinesiske toldvæsen, udgav i 1893 sine rejseberetninger på norsk. De inkluderer flere referencer til japansk litteratur.¹¹ I sin *Fra den kinesiske Mur til Japans hellige Bjerg* refererer han til sagn og sange og til de japanske skabelsesmyter. Myterne nævner han typisk i forbindelse med, at han forklarer om landet, dets geografi og historie, men han bringer ikke deciderede oversættelser. I sit 7. kapitel skriver han om »Isanagi og Isenami« (Coucheron-Aamot, 1893, s. 193-195), i dag ofte kendt som Izanagi og Izanami. Det er de centrale 'kami' (shintoguder) i *Kojiki* (lit. optegnelser fra gammel tid), som fortæller en shintoistisk og kejserlig oprindelsesmyte om Japan og de japanske øer. Som for europæiske samlere og japanologer har interessen været i de helt gamle oprindelsesmyter. I Europa var det, som blandt andre Casanova (1999/2004) understreger, anset som vigtigt at kunne referere tilbage til en ældgammel fortid. Selvom den japanske ikke går så langt tilbage som den kinesiske, hvis skriftkultur den bygger på, havde den i 1800-tallet en tusinde år lang historie bag sig.¹² Udover at nævne skabelsesmyter foretager Coucheron-Aamot desuden flere sammenligninger med Norge som nation. Som her en beskrivelse af et slag:

Om den unge Keiser Antoku spandt der sig ligesom om Olaf Trygvason [ca. 960-999] et Sagn. Efter Almuens Mening skal han ikke være druknet i Slaget, men frelst af nogle Hof-mænd, der bragte ham i Sikkerhed til Øen Kikai, hvor han skulde have henlevet sine Dage i Ro og Fred. Der skal endnu findes et Monument, som Øboerne tror er reist over den ulykkelige Keisers Grav (Coucheron-Aamot, 1893, s. 442).

Antoku var en historisk kejser fra 1100-tallet, hvis fødsel er beskrevet i Heike-fortællingerne (*Heike monogatari*). Det var en samling af episke militærhistorier (*gunki monogatari*) fra før 1330. Coucheron-Aamot skriver, at hvor det er muligt, væver japanerne altid et sagn, og i sin bog nævner han flere buddhistiske af slagsen (jf. Coucheron-Aamot, 1893, s. 300, 392-393). Højstemt tager han selv poetisk afsked med Fuji-bjerget: »Farvel Fuzziyama! Senere hen i Livet vil jeg tænke tilbage på disse søde smilende Japans Døtre, der hele tiden har sunget Nationalsange med Akkompagnement af Samisen« (Coucheron-Aamot, 1893, s. 387). Coucheron-Aamot lader således ikke tvivl om litteraturens og sangenes betydning for de moderne nationers relation til forståelsen af den moderne nationalstat. Coucheron-Aamots og ovennævnte Bassøes ellers ret væsensforskellige Japan-udgivelser har det til fælles, at de nævner forskellige og bredere referencer til den japanske litteratur end blot eventyr som dem, som Bock samler.

Mens Coucheron-Aamot holdt sig til at referere til litteratur og sagn fra Japan, har Japan-korrespondenten og missionæren Bassøe allerede sendt sine første oversættelser af fortællinger fra buddhistiske prædikener fra Japan hjem til avisen i Norge. De stod, som det ses af arkivet, at læse i to udgaver af avisen *Fædrelandet* i 1890 – samme år som Coucheron-Aamot tog til Østasien. Som moralske fortællinger minder historierne fra prædikenerne meget om de folkeeventyr, som Bassøe siden oversætter og udgiver i bogform i 1896. Foruden Bocks er det, så vidt jeg har kunnet se af denne indledende sondering i arkivet, kun Bassøes udgivelser, som indeholder deciderede oversættelser på norsk af japansk litteratur. I

¹¹ Coucheron-Aamot kan have hentet noget information hos Utheim, men har nok snarere læst andre europæiske kilder i Østasien.

¹² Bassøe nævner også *Kojiki* fra det 8. århundrede. Den havde Chamberlain oversat til engelsk i 1880.

det resterende af denne artikel vil jeg derfor se nærmere på Bocks og Bassøes respektive tekst- og genrevalg, og på den kontekst de præsenteres i.

Orientaliske folkeeventyr til tiden og moralske fortællinger fra Japan

Bocks eventyr

I sit forord til *Orientaliske Eventyr* skriver den opdagelsesrejsende Bock, at han mener, at det er på tide at få oversat flere eventyr til norsk, og at eventyr fra Kina, Japan og Siam »turde være temmelig ukjente for norske Læsere« (Bock, 1885, Forord). Det påpeges, at der findes et rigt udvalg, som i udlandet har underholdt folk i alle aldre, og som »også vil glæde Ungdommen herhjemme« (Bock, 1885, Forord). Bock nævner som eksempel William Elliot Griffis' *Japanese Fairy World. Stories from the Wonder-Lore of Japan* fra 1880. Referencen til Griffis bruger Bock til at argumentere for, hvordan andre lande i Europa ser det som god underholdning at udgive orientalske oversættelser,¹³ men det præciseres ikke om nogle af hans egne oversættelser stammer fra Griffis. I sin blandede samling fra Øst- og Sydøstasien bringer Bock i alt ti eventyr, hvoraf i hvert fald fem-seks historier kommer fra Japan: 1) »Fiskergutten Urashima Tarō«, 2) »Skatteskibet med de syv Lykkens Guder; Momo Taro som hentede Trylleskatten, og Rotten som skræmte Djævelen«, 3) »Tommeliden eller Isum-bo«, 4) »Pigen fra Unahi« og 5) »Den vise Dommer og de tretten Gutter fra Kanazawa«. Mens »Drømmepuden fra Kanton eller Livet er en Drøm«, efter hvad jeg kan se, har både kinesiske og japanske referencer.¹⁴

Allerede af parateksterne kan vi bemærke flere ting om genrevalg og bogens implicite publikum. I Bocks titel betyder *orientalske* 'østlige', og i hans sammenhæng refererer det mere specifikt til en samlebetegnelse for østasiatiske og sydøstasiatiske. I forhold til tidligere tiders optagethed af orientalske lande, inklusive Kina, har vi i europæisk sammenhæng at gøre med en geografisk udvidelse af Orienten. Flere europæere fandt i Japan nye orientalske ækvivalenter til den gamle folkeeventyr, som filologer og orientalistere med folkelitteraturernes opkomst havde samlet i både Occidenten og Orienten.

Titelsiden til Bocks bog giver et nyt visuelt indtryk af det øst- og sydøstasiatisk orientalske med dryssende gingko-blade og med tydeligt japanske indslag, såsom en trane (hyppigt brugt japansk symbol) over solen (jf. det japanske flag) på en collageillustration (se fig. 2.), der fremstår langt mere moderne end bogens indhold.

¹³ Bock henviser i sit forord til, hvordan der i England, Frankrig og Tyskland allerede er udgivet flere sådanne eventyr.

¹⁴ Derforuden indeholder Bocks orientalske eventyrssamling: »Nogle Eventyr fra Siam«, »Heiren, Karpen og Krabben«, »Eftergivelse af Skat fordi Kongen tørster« og »Eventyret om de ni Vidunderbørn«.

Figur 2. Titelside (Bock, 1885)

Selvom Bock ikke ytrer sig orientalistisk, er selve det at lede efter eventyr i Asien og udgive dem under én kam som orientalske at skrive sig ind i en lang vestlig tradition for, ligesom orientalisterne, at 'opdage' og samle folkeeventyr i Østen.

Det orientalske leder i dag næsten uundgåeligt tankerne over på orientalismen, som den er defineret af Edward Said i hans *Orientalisme*-bog fra 1978. Som litterær forestilling var orientalismen udbredt i dansk romantik og nationaldigting, og den er selvfølgelig – omend i noget mindre grad – svømmet med over i norsk litteratur og rejselitteratur (jf. Jacobsen, 1903).¹⁵ Det er en central pointe hos Said, at de kulturelle forestillinger om Orienten, som kommer til udtryk i vestlig litteratur fra romantikken og frem, ikke kun berører den vestlige forestillingsverden, men er udtryk for en magtstruktur som ikke mindst præger de orientaliserede, ofte koloniserede samfund og lande selv (Mufti, 2018; Said, 2023/1978, Spivak, 2008).¹⁶ Bocks bog er tænkt som god underholdning, og han har sikkert fundet eventyrene tankevækkende og relateret til oplysning om verden og international dannelse. Alligevel mener jeg, at det er vigtigt at huske, at indsamlingen af orientalske eventyr i et verdenslitteraturhistorisk perspektiv har denne større sammenhæng.

Eventyr var et genkendeligt genrevalg, der historisk peger tilbage på en interesse for også at 'opdage' folkelitteratur rundt om i verden, og ikke mindst i Østen. Det var litteratur som bekræftede ideen om det fremmede, men på en velkendt form, noget *velkendt fremmed*

¹⁵ I dansk sammenhæng kender vi flere indflydelsesrige dramaer og eventyr, som var tydeligt inspirerede af romantiske orientalismeideer, såsom Adam Oehlenschlägers *Aladdin* (1805) og eventyr som H.C. Andersens *Nattergalen* (1843). Se også Oxfeldt (2005).

¹⁶ Med Muftis præcisering handler orientalismen i vestlig romantisk litteratur for Said ikke kun om europæeres relation til eller forestillinger om Østen: »Orientalism is for Said the name for the vast cultural (and, more specifically, philological) machinery in modern Western imperialism for the establishment of identitarian truth-claims around the world« (Mufti, 2018, s. 462).

kunne man sige med en paradoksformulering. I 1800-tallets Norge var det, som de følgende analyser vil underbygge, i litterær henseende primært de gamle eventyr og moralske fortællinger fra Japan, der blev fundet relevante eller oplagte at få ud, snarere end for eksempel tidlige moderne samtidsprosa eller -lyrik (for ikke at tale om den 'amoraliske' litteratur eller om den klassiske litteratur, der både indeholder hverdagsprosa og stemningsladet poesi).

I artiklen »Den japanske fiskerguten Urashima Tarō« (2023) vurderer Kaminka Bocks eventyr til at være den første japanske litteratur på norsk. Som Bock skriver, er bogen tiltænkt ungdommen, og den er dermed tilpasset et bestemt vestligt publikums formodede forventningshorisont. Det er en grund til at Bock simplificerer sit tyske forlæg, men han kunne sagtens have fundet simple versioner af eventyrene. Førnævnte Mitford, som Bassøe i øvrigt oversætter fra ti år senere, havde i 1871 udgivet flere af de samme eventyr som Bock, men i simple versioner end hans.

Kaminka fokuserer i sin artikel på en detaljeret diakron analyse af et af Bocks eventyr, det om fiskerdrengen Urashima Tarō. Dette folkeeventyrs oversættelses- eller transmissionsrejse allerede før det oversættes til europæiske sprog kan hun følge helt tilbage gennem den japanske litteraturhistorie: »Den aller første gang vi heilt sikkert kan stadfeste at Urashima dukker opp, er i verket *Nihon-shoki*«, skriver Kaminka, »Dette er ei kvasihistorisk krønike over Japan si historie, fra mytisk tid og frem til 700-tallet« (Kaminka, 2023, s. 42-44). Kaminka følger derfra eventyrets oversættelsesrejse i Japan, hvor det kobles med både shintoismen og taoismen og siden buddhistisk og konfucianistisk morallære. I grundtræk handler det om en ung fiskerdreng, der møder en skildpaddeprinsesse. Hun tager ham med til sit rige. Her viser tiden sig at forløbe på en anden måde end hjemme, og da han vender hjem, er der gået mange år. Det er – vurderer Kaminka – en østrigsk version, *Japanische Thee-Geschichten. Fu-sô châ-wa. Volks- und geschichtliche Sagen, Legenden und Märchen* fra 1884 på tysk af Ferdinand Adalbert Juncker von Langegg (1828-1901), som Bock har oversat dette eventyr fra, på trods af at det var Griffis' samling, han i sit forord til bogen refererede til.¹⁷ Rettet mod et yngre publikum har Bock, ifølge Kaminka, langt færre forklarende noter end von Langeggs notetunge forlæg. Ellers følger den Langeggs version tæt og bibeholder også flere af hans baggrundsforklaringer.¹⁸ Flere japanske versioner af Urashima-historien har en morale/pointe om at hjælpe andre. Nogle japanske versioner hylder fiskerdrengen for hjælpsomhed og for ikke at glemme sine forældre og baggrund.¹⁹ I den østrigsk-norske oversættelse er der skåret ned på de æstetiske beskrivelser, mens Urashimas indre følelsesliv er mere udfoldet (Kaminka, 2023, s. 40-45). En typisk trope i japansk litteratur, hvor en eventyrfigur på engang er dyr og menneske (Kaminka, 2023; Fraser 2017), har Langegg 'hjemlig-gjort' til en kvinde på en skildpadde, og som en typisk vestlig eventyrskonvention er familien fremhævet som fattig (Kaminka, 2023).

I tillæg til »Fiskergutten Urashima« har Bock i sin samling flere andre kendte japanske eventyr. Der er »Momotarō« (fersken-dreng/førstefødte søn), som Griffis kaldte »Peach Prince and the Treasure Island«. Hos Bock findes desuden »Tommeliden eller Isum-bo« også kendt som »Issun-bōshi«, der betyder 'en gut på en tomme'. Det eventyr indgik som Momotarō som en af de 23 fortællinger i Edo-tidens *Otogizōshi* (se Araki, 1981). Begge af disse eventyr kan lidt sammenlignes med den danske Tommelise eller tyske Tommelidenfortælling, men vidner om andre, østasiatiske familie- og ærbødighedsideal. Begge miniaturehelte er sønner til ellers barnløse ægtepar. Efter at have vundet mange kampe vender

¹⁷ Se Kaminka (2023) for en beskrivelse af, hvordan Langeggs bog kan være nået frem til Bock.

¹⁸ I deres udgaver er flere aspekter af historien udeladt eller ændret, for eksempel er der ingen tale om reinkarnation som i den buddhistiske *Otogizōshi*-version (Kaminka, 2023, s. 43).

¹⁹ Selvom forældrene for længst er døde, og selvom det betyder han mister den kærlighed, rigdom og udødelighed han fik af skildpaddeprinsessen.

de hjem for at blive eller for at tage de gamle forældre med sig. Herefter lever de i harmoni, trods fortidens udfordringer. Selvom Bock som oversætter lægger vægt på underholdningsværdien, kan historier som dem om Urashima Tarō, Momotarō og Issun-bōshi tydeligvis ses som en type af moralske eventyr, hvor forskellige helte klarer udfordringer på forbilledlig vis. Genrevalget i 1800-talsarkivets oversættelser fra Japan kan samtidig ses i forlængelse af tidligere tiders fascination af og filologiske tradition for også at lede efter gamle overleverede fortællinger i Østen. Eventyrgenren var en kendt form, som let kunne domesticeres og udgives uden yderligere forklaringer.

I forhold til interessen for japanske fortællinger og østasiatiske eventyr, genoptrykte tidsskriftet *Illustreret Familielæsning* i 1887 Bocks »Skatteskipet med de syv Lykkens Guder: Momo Taro som hentede Trylleskatten«. Tidsskriftet bliver senere *Parmann's Illustreret Familielæsning* (jf. Parmann, 1887, Forord), som igen er forløberen for den bogserie på Mallings forlag, hvori også Coucheron-Aamots *Fra den kinesiske Mur til Japans hellige Bjerg* og Bassøes *Erindringer fra Japan* sidenhen udkom.²⁰

1800-tallets oversættelsespraksisser var anderledes end i dag. Kilder var i datidens oversættelser i bedste fald indikeret i forord eller lignende. Der blev udeladt, blandet og tilføjet, som oversætteren eller udgiveren nu har fundet det passende. Med eventyr var det ikke så meget et spørgsmål om at oversætte en original som at gendigte en god historie til det hjemlige marked. Samtidig bidrog de tidlige oversættelser med et nyt syn på japansk litteratur som sammenlignelig med hjemlige fortælleformer på tværs af kulturelle forskelle. Det var i sig selv et stort skridt, at japansk litteratur blev betragtet som potentielt interessant for et norsk publikum.

Bassøes eventyr og sagn

Bassøe, der arbejdede i Japan for den evangeliske mission fra 1888 til 1892, sendte som sagt oversættelser af buddhistiske prædikener hjem til *Fædrelandet* sammen med andre korrespondancer fra Japan.²¹ I sin bog *Erindringer fra 4 Aars Ophold i Japan*, der som Bocks bog er rigt illustreret, bringer hun flere fortællinger fra Japan, herunder også sagn og eventyr. Bogens første kapitler introducerer til Japan som sted, til det japanske samfund, levevis, historie og sprog.²² I sidste halvdel bringes et kendt historisk sagn, samt tre eventyr og fra prædikenerne to allegoriske fortællinger af en type, der som folkeeventyrene har skær af moralske eventyr. Bassøe kendte det japanske stavelsessystem og sprogets opbygning og grammatik, ligesom hun beskriver forskellen på det skrevne og talte sprog (det hun beskriver som »Bogsproget« og »Talesproget«).²³ Bassøes bog udmærker sig også ved, at hun beretter om sit eget ophold i Japan, og at hendes oversatte fortællinger bringes i forlængelse af stedsbeskrivelserne derfra.

²⁰ Formodentlig har interessen i japanske kunstneriske udtryk også hjulpet de illustrerede litteraturudgivelser ud til et bredere publikum. I tidens bøger angives typisk forrest, hvor mange illustrationer, bogen indeholder, såsom hos Bock (jf. fig. 2): »Med Titelbillede og 15 Illustrationer hovedsagelig efter Originaltegninger« (Bock, 1885, titelbladet). Mange scener afbilledet på japansk kunst og kunsthåndværk (foldeskærme, lakarbejder, etc.) refererer desuden visuelt til fortællinger og myter. Det er også noget de europæiske japanologer er opmærksomme på i de tekster, de udgiver sidst i 1800-tallet (se for eksempel Langeegg, 1884, s. x-xv).

²¹ Flere af hendes tekster fra Japan blev først udgivet i *Fædrelandet* (typisk blot signeret »Forf.« eller »B.« eller hun blev blot refereret til som avisens korrespondent). De avisudgivelser i *Fædrelandet* er også at finde i NBs arkiv i dag (Bassøe, 1890ab).

²² Bassøes Japan-stedsbeskrivelser har jeg skrevet om i en artikel, der kommer i *NLÅ 2025* (Vilslev, under udgivelse).

²³ Selvom hun beskriver, hvordan de læses og bruges på japansk, har de kinesiske tegn nok været mere fremmede. I en gengivelse af et digt i hendes bog er en linje (Bassøe, 1896, s. 58) vendt på hovedet og første og sidste linje byttet om. Det kan naturligvis have været en fejl under trykningen, men tyder i hvert fald på at man i Norge under bogens udgivelse stadig ikke har kendt meget til de kinesiske skrifttegn.

Oversættelserne er baserede på engelske udgivelser og på enkelte japanske kilder, hvoraf nogle, men ikke alle, er specificerede. (Bocks eventyr kan Bassø principielt have læst, inden hun tog til Japan, men hun nævner dem ikke.) I sin fortale til bogen påpeger Bassø selv, at nogle fortællinger var oversat fra Mitfords *Tales of Old Japan*, andre fra »Talesproget«, mens et »Anhang« til et sagn var oversat fra »Bogsproget«.²⁴ Sandsynligt begyndte Bassø at læse engelske oversættelser som Mitfords i eller på vej fra England eller i Japan. Arne Lundebjerg refererer i sin artikel »Norges første Japan-missionær« (1961) fra missionens rapporter, som han har fundet i England, hvordan Bassø kom over London til Japan med Zenana-missionen.

Nogle af de fortællinger Bassø oversatte, udkom også i den japanske forlægger Hasegawa Takejirōs rigt illustrerede eventyrserier, der udkom på flere sprog mellem 1885-1903. Som Kaminka påpeger blev de populære oversættelser fra 1880erne udgivet på engelsk til de mange nye udlændinge i de større byer i Japan (Kaminka, 2023, s. 32). Hertil kan man føje, at Hasegawas serie også udkom i 1896 i en svensk udgave, som findes i et norsk asiatisk arkiv i dag.²⁵

Til sin bog følger Bassø i sjette kapitel et sagn fra Edo-tiden, mere præcis hendes oversættelse af historien om de 47 herreløse samuraier eller med hendes fornorskning for den type samuraier: *rōnin'er*. Historien om »De 47 Rōnin'er« kan kort forklares som en art dramatiseret konfucianistisk-inspireret heltesagn baseret på en historisk begivenhed. Rōnin-historien har Bassø oversat størstedelen af fra Mitford, og den har intet mindre end 48 helte, nemlig en daimyō/borgherre og hans 47 samuraier. De 47 opfylder et konfucianistisk-inspireret samuraiideal om loyalitet overfor deres overordnede. Det tager de så vidt, at de ønsker at forsvare deres herres ære ved at følge ham i døden (også selvom de dermed egentlig går stik imod datidens samfunds højeste instans, Edo/Yedo-shogunatets beslutning om ikke at anklage hans fjende, »Kotsuké no Suke«, som havde fornærmet ham). Efter en kort introduktion begynder Mitford historien:

At the beginning of the eighteenth century there lived a Daimio called Asano Takumi no Kami, the Lord of the castle of Akō, in the province of Harima. Now it happened that an Imperial ambassador from the Court of the Mikado having been sent to the Shogun at Yedo (Mitford, 1891, s. 5).

Vi kan se at Bassø som annonceret begynder sit »6te Kapitel: De 47 Rōnin'er: En japanesisk Vendetta« helt i overensstemmelse med Mitford:

I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede levede der i Provinsen Harima en Daimio, kaldet Asano Takumi no Kami, Herre til Borgen Akō. Nu hændte det, at en keiserlig Gesandt blev sendt fra Mikadoens Hof i Kioto til Shogunen i Yedo (Bassø, 1896, s. 76).

For sin norske læser er det eneste, som Bassø tilføjer Mitfords åbning, at mikadoens (kejserens) hof på det tidspunkt var i Kyoto. Ellers følger hun Mitfords oversættelse tæt helt frem til side 94: »Saaledes ender Fortællingen om de 47 Rōnin'er« (Bassø, 1896, s. 94).²⁶ Herefter refereres tre dokumenter med tolkninger af fortællingen som et billede på heltemod i

²⁴ Formuleringen er en passiv, »er oversat«. Det specificeres ikke udtrykkeligt, hvad Bassø selv har oversat, eller om hun under sit ophold har haft andre kilder til at hjælpe sig. Hun er dog langt mere præcis med sine kilder end mange andre i tiden som for eksempel Bock.

²⁵ I »Eldre asiatiske verker« fra Universitet i Oslos HumSam bibliotek findes *Momotaro* på svensk fra 1896, som del af serien *Japanesiske Sagor* på Wentzel Hagelstams Förlag i Helsingfors, der var et samarbejde med T. Hasegawas Trykkeri i Tokyo. (Her findes også "Gubben och trollen", og "Sparfven med den klippta Tungan" fra samme år). Forlæggeren Hasegawa fandt japanske kunstnere til sin rigt illustrerede serie og havde i Japan fået nogle af tidens ledende udenlandske japanologer (Hepburn, Chamberlain og Lafcadio Hearn) til at oversætte for sig.

²⁶ Mitfords slutter: «This is the end of the story of the forty-seven Rōnins» (Mitford, 1891, s. 20).

tråd med en konfucianistisk opfattelse af loyalitet (se Bassøe, 1896, s. 94-95). Bassøe tilføjer selv noten, at »‘Seppuku’ er et kinesisk, ‘Harakiri’ et japanesisk Ord«, det vil sige at de kinesiske tegn i ordet udtales på to måder, en kinesisk eller japansk læsning.²⁷ Til sidst i sin oversættelse af sagnet går Bassøe dog sine helt egne veje, når hun bringer et helt andet appendiks end hos Mitford: »Som Anhang hidsættes en udførligere Beretning om Asano Takumi no Kamis Harakiri (eller ‘Seppuku’)« (Bassøe, 1896, Fortale). Mitford derimod sluttede af med en anekdote fra 1868, hvor han selv skal have erfaret, at en mand i samtiden valgte at begå selvmord på netop det sted, hvor rōnin’ernes grave findes. For Mitford illustrerede det ærefrygten og helligheden, der omgærder disse helte i Japan. Bassøe bliver imidlertid ved daimyō-heltens mytiske selvmord og gengiver en æstetiseret anekdote med detaljer omkring den stolte fremtoning, hvormed han forestilles at have udført sit selvmord. Det er en anekdote, som desuden tillader hende at gå i poetiske detaljer. Anekdoten hylder helten Takumi no Kamis tilgang til sit rituelle selvmord i: »en Verden fuld af Omskiftelser, hvor en Adelsmand af Herren Akō’s Rang, Ætling af saa berømt et Hus, maa gaa til Meido Rōsen (de dødes Rige og den gule Flod) uden at kunne medtage fine Titler og Indtægter, og uden at ledsages af sin Familie og Vasaller« (Bassøe, 1896, s. 100). Takumi no Kami reagerede ifølge legenden poetisk i situationen:

Da Takumi no Kami hørte dette [at Kotsuké no Suke skulle være død], sagde han: ‘Da har jeg aldeles intet mere tilbage at ønske’, og medens Klengen af Aftenklokken lød fra det nærliggende Tempel, slog han let bort med sit Ærme de Kirsebærblomster, som kom flagrende ned, og kvad med en glad og tilfreds Mine sin Svanesang:

‘Kaze sasou
Hana yori mo mata
Ware wa nao
Haru no nagori wo
Ika ni to ka sen?’

Jeg meget mere
End Blomsterne, som Vinden
Blæser udover –
Hvorledes skal jeg kunne
sige Foraaret Farvel?’

Derpaa tog han efter Skik og Brug Koppen med Sake, drak den ud, lagde den derpaa under sit Knæ og sønderbrød den, hvorpaa han løftede Hylden med Dolken paa op til sit Hoved og henvendte sig til Harakiri-Sekundanten med de Ord: ‘I maa være af den Godhed at vente, indtil jeg siger til.’ Derpaa blottede han Overdelen af sit Legeme, og for at prøve om Dolken var skarp, stak han den gennem Benklæderne.

Takumi no Kamis Lig blev lagt i en Ligkiste og overgivet til hans Broder, Asano Daikaku no Kami’s Tjenere samt nogle af hans egne Tjenere, og disse ledsagede hans Lig med Sorg og Klage, et Syn, hvorover baade Mennesker med Hjerte i sin Barm og Mennesker uden Hjerte udgjød rigelige Taarer. (Bassøe, 1896, s. 99-100)

Ifølge anekdoten brød alle omkring ham ud i gråd. Kirsebærblomsterne bruges med en typisk buddhistisk-inspireret figur som billede på forgængelighed, på alle tings midlertidighed og forgængelighed, *mono no aware*. Bassøe beskriver som sagt, at denne tilføjelse til Mitfords version er fra en japansk udgave, som hun som bosat i Japan har haft adgang til. Hun omtaler den som »den japanesiske Original, der er skrevet på Bogsproget« (Bassøe, 1896, Fortale).

²⁷ Mitfords note er formuleret noget anderledes: »A purist in Japanese matters may object to the use of the words *hara-kiri* instead of the more elegant expression *Seppuku*. I retain the more vulgar form as being better known, and therefore more convenient« (Mitford, 1891, s. 23, fodnote 1).

Eftersom historien er gengivet et utal af gange, er det ikke til at afgøre, hvilken 'original' version hun har haft adgang til, da vi desværre ikke har Bassøes Japan-bibliotek ved hånden.²⁸ Men appendikset bringer et i hvert fald både mere æstetiserende og et mere buddhistisk element ind i dramatiseringen af det historiske sagn. Ikke ulig folkeeventyrene har historien, da Bassøe oversætter den, således allerede indgået i et væld af versioneringer og gendigtninger.

Udover ovennævnte heltesagn handler Bassøes udvalgte fortællinger ellers mere om, hvordan man som menigmand *ikke* bør agere, og hvor galt det kan gå for dem, som måtte handle amoralsk.

De fortællinger, Bassøe vælger at bringe i sit kapitel syv og otte, er som Bocks moralske. Men modsat Bocks forbilledlige helte (Urashima Tarō, Momotarō, Issun-bōshi) har de ikke helte med positivt fortegn. Bassøes eventyrfigurer er derimod overvejende karakterer, som besidder moralsk og socialt set uheldige opførselsmønstre som eksempler på, hvordan man absolut *ikke* bør opføre sig.

I bogens syvende kapitel bringer Bassøe sine »Brudstykker af Buddhistiske Prædikener«. Selvom hun utvivlsomt er en overbevist kristen, har hun tidligt under sit ophold sat sig for at oversætte tekster fra andre religiøse sammenhænge, som hun må have syntes kunne vise vigtige aspekter af det japanske samfund. Brudstykkerne er fortællinger af opbyggelig karakter med moralen skåret endnu mere ud i pap end bogens andre fortællinger. »Shōdsjō'erne eller Lidt efter lidt« handler for eksempel om nogle (morsomme mytologiske) lidt menneskelignende havvæsner. Som forklaret af Bassøe fremstilles de: »i almindelighed som kvindelige abelignende Væsener, med langt rødt Haar hængende om Skuldrene, og er altid fremstillede sammen med en stor Vintønde« (Bassøe, 1896, s. 101). Én tiltales med et underligt navn: Sansake shōdjō. Disse væsner kan ikke modstå lugten af Sake (japanesisk risbrændevin forklarer Bassøe i en note), men skridt for skridt lader de sig friste, forføre af sig selv og hinandens opmuntring til dans og lignende, hvilket bliver deres endeligt: »'Vi vil bare gøre det en Gang og være rigtig forsigtige, saa vi ikke falder overende!' Men idet de løfter Fødderne op, tumler de omkuld, og Folkene slaar dem ihjel« (Bassøe, 1896, s. 104). Om problemet med de mennesker, der lokker shodjōerne med alkohol for at slå dem ihjel og deres motiv, siger historien intet, for den handler om, hvordan shodjōerne er så dumme, at de til sidst faldt i menneskenes sake-fælde.

Den næste historie fra prædikerne handler om Chokichi, en tjenestegut der glemmer, hvad han af husets frue er sendt på ærinde efter. Idet han er på vej med en mønt til Nihonbashi, husker han, at han skal købe et eller andet, men ikke hvad. De fem hverdagsting, fruén havde formanet ham om at huske, var: »Gulerødder, Næper, Poteter, Sop og Lotusrod – disse fem Ting«. Det relateres i historiens slutning til de kardinaldyder, man ikke må glemme: »Menneskekjærlighed, Retskaffenhed, Høflighed, Visdom, Oprigtighed«, hvormed den buddhistiske prædikens fortælling viser sig at være en konfucianistisk-inspireret parabel, der prædiker: »Lydighed mod Forældre, Troskab mod Overordnede, Enighed mellem Mand og Hustru, Samdrægtighed mellem Brødre og Paalidelighed i vort Samkvem med udenforstaaende« (Bassøe, 1896, s. 109). Disse moraliserende eventyrfortællinger er fra samme bog med buddhistiske prædikener. Bassøe omtaler dem som sagn, men de har også eventyrkarakter, eftersom det ene har fantastiske, mytologiske væsener i sig og det andet en typisk eventyrstruktur. Hun anfører desuden, at de helt præcist er fra *Shingaku michi no hanashi* af den buddhistiske præst Okuda.²⁹ Om Okuda Rajjō ved man, at han levede mellem

²⁸ Dickens havde som nævnt allerede i 1875 oversat skuespillet *Chiushingura or the Loyal League. A Japanese Romance*, der fortæller samme grundhistorie om de 47 herreløse samuraier, der ville hævne deres borgherre af Akō, som de var opsatte på at gå i døden for.

²⁹ Det må være Okuda Rajjō, 奥田 頼杖 (1792-1849), hun dermed refererer til.

1792 og 1849.³⁰ *Shingaku*, som findes i internationale arkiver,³¹ er beskrevet som en bog med buddhistiske historier i overensstemmelse med konfucianistiske idealer om den rette indstilling og som en moralfilosofisk blanding af buddhistisk, shintoistisk og konfucianistisk tankegods

Bassøe ser og finder, ikke ulig Bock og sikkert i samspil med deres fælles udgiver, Mallings, flere eventyr, som hun mener kunne have interesse for et bredt publikum i Norge. Bassøes sidste og ottende kapitel består således af tre eventyr, der også illustrerer, hvordan man ikke bør handle. De tre eventyr findes ligeledes hos Mitford (1891). Men til forskel fra Mitford tilføjer Bassøe de japanske titler under sine egne norske, hvilket tyder på, at hun har haft adgang til flere kilder.³²

Kort fortalt: »Krigen mellem Abekatten og Krabben: Sari to kani no tatakai« er en kendt historie, om aben der prøver at snyde krabben for den gode frugt af det træ, som de har plantet sammen. Men krabben viser sig at være en, man ikke skal bide skeer med. Til sidst allierer den sig med mærkværdige venner, som gør det af med aben, hvorefter de lever i fred og fordragelighed. »Var ikke det en morsom Historie«/»Was there ever such a fine piece of fun!«, slutter henholdsvis Bassøe og Mitford historien. Man kan her se, hvordan Bassøe typisk skruer lidt ned på dramatiseringen fra Mitford og understreger tvetydigheden, for det var jo til sidst i sandhed kun sjovt for krabben. Historiens morale er, at det kan gå galt, hvis ikke man deler frugten af et arbejde. Aben sprang rundt i træet og nød det og smed kun smuler ned til krabben, men til sidst var det krabben på gulvet, der straffede den og levede lykkeligt derefter.

Bassøes andre eventyr findes også hos Mitford: »Den misundelige Nabo: Sonemi no tonari« handler om at kunne glæde sig på vegne af andre uden partout at ville have det samme. »Spurven med den afskaarne Tunge: Shita-kiri no suzume« handler om en venlig mand, der hjælper en nødlidende spurv. På besøg i spurvens hjem belønnes han med en kurv fyldt af kostbarheder. Den begjærlige gamle Kone, der ikke hjalp den, vil nu også have en sådan kurv og besøger spurven: »Spurven kom da frem med to Kurve ligesom forrige Gang, og hun valgte den tungeste og bar den med sig. Men hun kunde ikke vente, til hun kom hjem med at se, hvad der var i den, og lukkede den op. Da for ud af den en Mængde Trolde og Nisser!« (Bassøe, 1896, s. 119). Til Mitfords: »all sorts of hobgoblins and elves sprang out« (Mitford, 1891, s. 137) har det øjensynligt været vanskeligt at finde en norsk ækvivalent. Deres japanske illustration hjælper nok bedre til at forestille sig de både farlige og fjollede japanske dæmoner (se fig. 3):

³⁰ Som Bassøe beskriver det, blev hans moralske fortællinger, der findes bevaret i en udgivelse fra 1843 i japanske og australske samlinger i dag, nedskrevet af en ung mand, som hun omtaler som Tagana Akira. I arkiverne kaldes han Hirano: »For noget over 50 Aar siden optraadte en Prædikant i Japans daværende Hovedstad Kioto og gjorde saadant Indtryk paa sine Landsmænd, at de til denne Dag holder ham høit (...) Han siger om dem: 'Læren kommer ind i Hjertet som Maanens Gjenskin i Vandet', og dette skyldtes vist for en del de livlige Fortællinger, som han indfletter i næsten alle sine Foredrag. De to følgende Stykker er oversatte fra *Shingaku mitshi* (sic) *no hanashi*« (Bassøe, 1896, s. 101). Med 'Stykker' refereres til de to sagn eller parabler fra udgivelsen, som Bassøe vælger at oversætte til sin bog.

³¹ *Shingaku michi no hanashi / Okuda Raijō kōwa; Hirano Tachibana o kikigaki* er det opført i det australske nationalarkiv, mens navnet Hirano Tachibana 平野 橘翁 af Waseda universitetsbibliotek er læst: Hirano Kitsuo (1784-1867). 'Kikigaki' betyder bogstaveligt 'at skrive ned hvad man hører' og viser, at beretningen er nedskrevet af en anden end den prædikende/fortællende præst selv.

³² Mitfords bog indeholder også prædikener, men de er ikke af eventyrlignende karakter, som dem Bassøe bringer.

Figur 3. Illustration til »Spurven med den afskaarne Tunge« (Bassøe, 1896)

Modsat den uhjælpsomme kvinde blev manden ikke blot rig, men også lykkelig, »tog en Pleiesøn til sig, og hans Familie blev rig og mægtig. Hvilken lykkelig gammel Mand!« (Bassøe, 1896, s. 119), afslutter Bassøe denne historie.

Bassøe lægger ikke skjul på sin evangelisk-protestantiske missionsinteresse i Japan. Men det lader til, at hun med fortællingerne er mere optaget af at vise, at der i Japan findes en egen moralsk kultur, som guider i forhold til den rolle, der forventes i samfundet. Hvordan det forholder sig til hendes egen mission i landet, kommenterer hun ikke, og det kan vi derfor kun gisne om. Der kan have været noget genkendeligt i de moralsk-sociale levregler for Bassøe. Fortællingerne leverer både buddhistisk og konfucianistisk tankegods, som strukturerer ideer om individets rolle i såvel samfundet som den større verden. De handler om at lade naboen have sit uden misundelse, om at fordele goderne af hårdt arbejde, om mådehold, om loyalitet eller om ikke at lade sig friste. En anden måde at se det på er, at hun bevidst eller ubevidst ledte efter strukturer, der kunne minde om dem, missionen gerne ville indføre.

Trods alt der er redigeret og ændret undervejs i de enkelte eventyrs lange transmissions- og oversættelsehistorier, giver oversættelserne desuden anelser om andre tilgange til verden end den mere individualistiske, der ofte kommer til udtryk i mange vestlige eventyr. Fortællingerne er ikke alle lige spændende, men de giver et nyt vestligt filtreret indblik i en japansk fortælletradition og skaber bevidsthed om fortællingernes generelle relation til samfundet.

Bock og Bassøes genrevalg

Som de tidligste oversættelser på norsk, vurderer jeg, genrevalget af eventyr hos både Bock og Bassøe til at være udsprunget af en filologisk-orientalistisk tradition i Europa. At det er gamle folkefortællinger (fremfor lyrik, drama eller samtidslitteratur), der først kom til Norge, er ikke tilfældigt. Som en tilføjelse til andre kendte orientalske eventyr kan genrevalget karakteriseres som velkendt fremmed.

De japanske fortællinger ansås som god, nyttig, ikke for farlig underholdning. Samtidig relaterede de sig til tidens voksende behov for indblik i andre traditioner end de vestlige, i nye nationers folkekulturer og i deres formodede religiøse/moralske verdensbilleder. I Bassøes tilfælde synes hun med sin optagethed af japanske former mere generelt også at se sine oversættelser som måder, hvorpå hun kunne skabe indsigt i de moralbegreber om socialitet og selvbeherskelse, der var med til at strukturere det samfund, hun mødte. Samtidig har hun vel som Bock set dem som morsomme, onde og moraliserende på samme måde som de eventyr, hun har kendt fra Norge og resten af Europa.

Domesticering på genreniveau

Analysen af Japan-relaterede tekster i 1800-talsarkivet har vist, at japansk litteratur har en forhistorie i Norge før det tyvende århundrede. Den japanske *litteratur* beskrives i en smule detaljer af Utheim i *Fra fremmede lande* i 1878. Mine arkivsøgninger har desuden vist, at den oversatte japanske litteratur i perioden er af Bock og Bassøe, og at begge oversatte moralske folkefortællinger som i overvejende grad var kendt fra andre oversættelser eller gendigtninger i Europa (Griffis, 2010/1880; Langegg, 1884; Mitford, 1891). Litteraturinteresserede har kendt til andre typer og former for japansk litteratur, men i 1800-tallet er det udover et enkelt sagn kun eventyr og eventyrlignende fortællinger, der oversattes til norsk. Eventyrgenre var en kendt form, som let kunne simplificeres og tilpasses et vestligt publikums forventningshorisont. I Japan har man på det her tidspunkt også en egen moderne samtidslitteratur, men den kender man endnu ikke meget til i Europa. Der blev således foretaget flere rækker domesticerende valg i oversættelserne. Det blev der gjort på sprogniveau i teksten, men også allerede i genreudvalget.

De tidligste oversættelser fra Japan på norsk, kan vi konkludere, gav dermed et spændende nyt, omend minimalt og europæisk vinklet billede på japansk litteratur. Genrevalget har tydeligt været filtrerede gennem et europæisk filologisk-orientalistisk blik. Det som forlag og oversættere fandt interessant den gang, var gennemløst det, der lignede, det man kendte i Europa. Selv japanske forlæggere gjorde forretning på at få japanske eventyr flot illustreret og oversat til vestlige udlændinge.

I dag hvor mange flere læser eller ser japanske producerede kulturprodukter, der livligt høster fra gamle japanske fortællinger, kan der være en fornyet interesse i at kende de tidligere oversættelseshistorier.

Hvad betyder det, hvilke typer litteratur, vi interesserer os for at oversætte (dengang og i dag)? 1800-tallets oversættelsesinteresse i specifikke aspekter af den japanske litteratur kan måske være med til at spejle og skabe refleksion over markedets oversættelsesbias i dag og til at understrege, at vi med oversættelser til forskellige tider har at gøre med begrænsede og vinklede udsnit af andre nationallitteraturer.

Referencer

- Anderson, B. (2006). *Imagined Communities*. Verso.
- Araki, J. T. (1981). Otogi-Zōshi and Nara-Ehon: A Field of Study in Flux. *Monumenta Nipponica*, 36(1), 1-20.
- Asbjørnsen, P. C. (1844). *Naturhistorie for Ungdommen 3*. Guldberg & Dzwonkowski.
- Aston, W. G. (2013/1896). *Nihongi; Chronicles of Japan from the Earliest Times to A.D. 697*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Bassøe, D. (1896). *Erindringer fra 4 Aars Ophold i Japan. Med 30 Billeder. Parmann's Illustreret familielæsning. LIII-LIV*. P.T. Mallings Boghandels Forlag.
- Bassøe, D. (1890a, 17. september). Brudstykker af Buddhistiske Prædikener. *Fædrelandet*, s. 1.
- Bassøe, D. (1890b, 19 september). Brudstykker af Buddhistiske Prædikener. *Fædrelandet*, s. 1-2.
- Bock, C. (1887). Skatteskipet med de syv Lykkens Guder. Nytaarssagn. *Illustreret Familielæsning VI*, P.T. Mallings Boghandels Forlag.
- Bock, C. (1885). *Orientaliske Eventyr*. P.T. Mallings Boghandels Forlag.
- Borggreen, G. (2016). Crazy about Japan. Japonisme in Nordic Art and Design on Display. *Orientaliska Studier*, 147, 171-186.
- Brandes, G. (1902). *Samlede Skrifter 1: Japan*. Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Bush, C. (2013). Modernism, Orientalism, and East Asia. I J. M. Rabaté (Red.), *A Handbook of Modernism Studies* (193-208). Wiley.
- Casanova, P. (2004). *The World Republic of Letters* (M. B. DeBevoise, Overs.). Harvard University Press.
- Cerquiglini, B. (1989). *Éloge de la variante. Histoire critique de la philologie*. Le Seuil.
- Chamberlain, B. H. (1882). A Translation of the 'Ko-ji-ki', or Records of Ancient Matters. *Transactions of the Asiatic Society of Japan*, 10, supplement.
- Chamberlain, B. H. (1880). *The Classical Poetry of the Japanese*. Trübner.
- Cohen, P. (1997). *Texts and Textuality. Textual Instability, Theory, and Interpretation*. Routledge.
- Coucheron-Aamot, W. (1893). *Fra den kinesiske Mur til Japans hellige Bjerg. Skildringer fra Kina og Japan samt Hjemrejsen til Norge*. Mallings Boghandels Forlag.
- Dickins, F. V. (1875.) *Chiushingura or the Loyal League. A Japanese Romance*. Japan Gazette.
- Fastrup, A. (2022). *Orientalismer i tidlig moderne europæisk litteratur*. Københavns Universitet.
- Finne, G. (1890). *Unge Syndere. Småfortællinger*. Alb. Cammermeyers.
- Fraser, L. (2017). *The Pleasures of Metamorphosis: Japanese and English Fairy Tale Transformations of 'The Little Mermaid'*. Wayne State University Press.
- Geelmuyden, I. (1851). *Geografi for Begyndere*. Malling.
- Gelfer-Jørgensen, M. (2013). *Influences from Japan in Danish Art and Design 1870-2010*. The Danish Architectural Press
- Griffis, W. E. (2010/1880). *Japanese Fairy World*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Grip, J. A. W. (1884). *Rundt Jorden*. Malling.
- Hearn, L. (1894). *Glimpses of Unfamiliar Japan*. The Riverside Press.
- Jacobsen, A. 1903. *Japanerne*. Olaf Norlis forlag.
- Kaminka, I. (2023). Den japanske fiskarguten Urashima Tarō dreg til Noreg. *Mellom. Tidsskrift for omsett litteratur*. 1.
- Karatani K. (1993/1980). *Origins of Modern Japanese Literature* (Brett de Bary, Overs.). Duke University Press.

- Kawamura H. (1989). B. H. Chamberlain と能. *Historical English Studies in Japan*, 1990, 22, 61-75. <https://doi.org/10.5024/jeigakushi.1990.61>.
- Kielland, A. (1884). *Fortuna*. Gotlands Allehandas Tryckeri.
- Knudsen, H. C. (1843). *H.C. Knudsens Skrivelse til sine Venner i Norge: En Reisebeskrivelse fra Tydskland til London*. F.T. Knudsen.
- Lassen, A. (1834). *Lærebog i den almindelige Historie*. Hviid.
- Lundeby, A. (1961). Norges første Japan-misjonær Anna Dorthea Bassøe. *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap*. 15(1), 37-44. <https://doi.org/10.48626/ntm.v15i1.2610>
- Malvik, A., Boasson, F., & Eliassen, K. O. (2024). Den digitale litteraturarven og myten om «alt». *Nytt norsk tidsskrift* 41(3-4), 246-256. <https://doi.org/10.18261/nnt.41.3-4.5>
- Mitford, A. B. (1891/1883). *Tales of Old Japan* (2. udg.). Macmillan and co. <https://doi.org/10.5479/sla.860670.39088016771149>
- Mufti, A. (2018). *Forget English! Orientalisms and World Literatures*. Harvard University Press.
- Munch, A. (1897). *To mennesker*. Biglers Forlag.
- Nagashima, Y. (2012). *De dansk-japanske kulturelle forbindelser 1873-1903*. Museum Tusulanum.
- Nagashima, Y. (2003). *De dansk-japanske kulturelle forbindelser 1600-1873*. Museum Tusulanum.
- Oxfeldt, E. (2005). *Nordic Orientalism: Paris and the Cosmopolitan Imagination 1800-1900*. Museum Tusulanum.
- Parmann, O. K. J. (Red.). (1887). *Illustreret Familielæsning. Foreningen til Udbredelse af god og nyttig Læsning blandt Folket VI*. P.T. Mallings Boghandels Forlag.
- Pound, E. & Fenollosa, E. (1959/1917). *The Classic Noh Theatre of Japan*. New Directions.
- Pound, E. & Fenollosa, E. (1916). *Certain Noble Plays of Japan: From the Manuscripts of Ernest Fenollosa, by Ezra Pound, with an Introduction by William Butler Yeats*. The Cuala Press.
- Rasmussen, V. (1903). *Japan*. Det Nordiske Forlag.
- Richter-Dömling, A. K. (2007). Lykkens hjul og tekstens ustadighed: Folkebogen om Appolonius og den danske transmissionshistorie. *Danske Studier*, 87-104.
- Rocca, Teresa C. L. (1997). Japanese studies in Italy: A century of literary translations. *Rivista degli studi orientali* 7, 257-262.
- Russell, I. G. & Layne-Worthey, G. (Red.). (2025). *The Routledge Companion to Libraries, Archives, and the Digital Humanities*. Routledge.
- Said, E. (2003/1978). *Orientalism*. Penguin.
- Spivak, G. C. (2008). *Other Asias*. Blackwell.
- Sundt, M. (1870). *Geografi til Skolebrug*. Dybwad.
- Svane, M.-L. (2024). *Orientalen som horisont – i europæisk litteratur gennem det 19. århundrede*. Multivers.
- Tsubouchi S. (1983). *The Essence of the Novel*. (Nanette Twine, Overs.). University of Queensland
- Utheim, J. (1878). *Fra fremmede Lande*. Selskabet for Folkeoplysningens fremme.
- Vilslev, A. T. (under udgivelse). Dorthea Bassøes oversete *Erindringer fra Japan*». Udkommer i *Norsk litterær årbok 2025*.
- Weisberg, G. (2016). *Japanomania i Norden 1875–1918*. Nasjonalmuseet.